

Wychowanie patriotyczne na katechezie jako naturalna powinność Kościoła

Na przestrzeni wielu stuleci istnienia państwa polskiego oraz w okresach niewoli narodowej rzeczą wręcz naturalną było czynne zaangażowanie Kościoła w obronę polskości i wychowanie patriotyczne Polaków. Patriotyzm ludzi Kościoła nigdy też nie dziwił, ale już jego brak zmuszałby z pewnością do zastanowienia się nad tym faktem, ponieważ byłby jakąś anomalią. Choć miłość do ojczyzny i do Chrystusa współbrzmiały ze sobą, jednak na użytek naszego rozważania postawmy pytanie, czy rzeczywiście to Kościół w Polsce powinien czuć się odpowiedzialny za wychowanie patriotyczne swoich wiernych? A tym samym, czy katecheza i ambona są właściwymi miejscami formacji patriotycznej? Czy na pewno nie kłóci się to z istotą misji Kościoła i nie jest zbyt wkraczaniem w obszar profanum – domeny państwa oraz polityków? A może odwoływanie się do obrazów z *historii przypominających o związkach państwa z Kościołem* rzymskokatolickim jest próbą przypisywania sobie zasług oraz uwierzytelniania swojej roli w życiu narodu?

Postawienie powyższych pytań ma na celu nie zakwestionowanie miejsca Kościoła w dziejach narodu polskiego, ale wskazanie odpowiedniego uzasadnienia. Pozwala to na zbadanie motywów powiązania tych dwóch, autonomicznych rzeczywistości. Uznanie prawa Kościoła do kształtowania współczesnego patriotyzmu nabiera dodatkowego znaczenia w związku z procesami globalizacji oraz *europaizacji* narodów wewnątrz Unii Europejskiej. W takim

kontekście zaangażowanie Kościoła w sprawę patriotyzmu wcale nie musi się jawić jako całkiem oczywiste.

W celu pozytywnego rozstrzygnięcia powyższych dywagacji należały zbudować uzasadnienie dla powiązania wychowania patriotycznego z religią najpierw na gruncie przesłanek historyczno-socjologicznych, a następnie teologicznych. Pierwszym krokiem na tej drodze będzie wyjaśnienie dwóch pojęć „patriotyzm” oraz „polskość”, ponieważ dopiero wówczas uzyskamy aktualny sens sformułowania wychowanie patriotyczne. W dalszej części opracowania przedmiotem refleksji będzie zagadnienie społeczno-kulturowych komponentów współczesnego patriotyzmu, w tym miejsca, jakie w nim zajmują religia i Kościół. Kolejnym punktem rozważań będzie zbadanie podstaw teologicznych dla łączenia wychowania patriotycznego z religijnym. Zagadnieniem podsumowującym całość podjętego namysłu posłuży wyprowadzeniu wniosków i sugestii w zakresie możliwości katechezy w zakresie wychowanie patriotycznego.

1. Współczesne pojęcia „patriotyzm” oraz „polskość”

Najbardziej zwięzła definicja patriotyzmu wskazuje, że tym mianem określa się wewnętrzny stosunek człowieka do jego ziemi ojczystej (w tym do jej dziedzictwa materialnego i duchowego), do narodu, do władzy państwowej reprezentującej naród oraz do wartości moralnych stanowiących etos życia społecznego narodu¹. W podobnym duchu

¹ Zob. J. Bartyzel, *Patriotyzm*, EK, t. 15, kol. 51.

patriotyzm opisywał św. Jan Paweł II w książce „Pamięć i tożsamość”. Według Ojca Świętego *patriotyzm oznacza umiłowanie tego, co ojczyste: umiłowanie historii, tradycji, języka czy samego krajobrazu ojczystego. Jest to miłość, która obejmuje również dzieła rodaków i owoce ich geniuszu. Próbą dla tego umiłowania staje się każde zagrożenie tego dobra, jakim jest ojczyzna. Nasze dzieje uczą, że Polacy byli zawsze zdolni do wielkich ofiar dla zachowania tego dobra albo też dla jego odzyskania*².

Rzeczą charakterystyczną jest również to, że patriotyzm, jako więź z ojczyzną i z tym, co ojczyste, jest opisywany słowem miłość. W idei patriotyzmu jest zatem coś wzniosłego, przenikniętego najwyższym uczuciem, co w ludzkich stosunkach odnoszone może być do drugiej osoby (np. ojca lub matki). W tym określeniu tkwi także imperatyw o charakterze moralnym. Miłość do Ojczyzny to wyraz najwyższego szacunku i odpowiedzialności za wspólne, ojczyste dobro. Oznacza to dążenie do przeciwstawiania się egoizmowi społecznemu (rodzinnemu, klanowemu, grupy społecznej, partii, układu biznesowego, itp.). Za upadkiem I Rzeczypospolitej stały głównie grzechy obywatelskie Polaków, które rozpanoszyły się z dużą intensywnością od XVII w. wśród polskich elit politycznych. Do tychże grzechów zaliczyć należy niszczącą demokrację szlachecką zasadę liberum veto, przekupstwo, pieniactwo, warcholstwo, partyjniactwo, kolaborowanie z obcymi mocarstwami, zdrada interesów narodowych, a także lekceważenie najważniejszych urzędników władzy z osobą króla. Prawdziwą miłość do Ojczyzny wyraża się prezentując postawy przeciwnie, które nazywamy cnotami obywatelskimi. Należy do nich wywiązywanie się z obowiązków obywatelskich

w życiu społecznym, gospodarczym i kulturowym. W tym mieści się szacunek dla instytucji państwowych oraz wszystkiego, co jest związane z majątkiem narodowym (budynki, ziemia, lasy, bogactwa naturalne, dzieła kultury i sztuki). Owa atencja winna obejmować uznanie dla osób piastujących stanowiska państwowe (niezależnie od reprezentowanych poglądów politycznych), dalej dla prawa, które stoi na straży dobra kraju i Ojczyzny. Przez długi czas, zwłaszcza w okresie komunizmu, w świadomości wielu Polaków zakorzeniło się myślenie, że dobro publiczne nie jest czymś wspólnym, o co powinienem zadbać każdy. Dobro publiczne było ujmowane jako własność „ich” – czyli komunistów, albo niczyja. Takie „myślenie” miało usprawiedliwiać nagminne w tamtym czasie zachowania polegające na wykorzystywaniu dla własnych celów mienia państwowego, niekiedy jego dewastowania lub rozkradania.

Na kształt pojmowania patriotyzmu duży wpływ ma w naszym wypadku dziedzictwo historyczne (z długotrwałym doświadczeniem utraty niepodległości), a także literatura i sztuka zwłaszcza doby romantyzmu. Miłość do Ojczyzny w ostatnich stuleciach nabrała kształtu bohaterskiej walki o jej wolność. Ten element uczuć patriotycznych odzywał się szczególnie wyraźnie w kontekście licznych powstań narodowych wymierzonych przeciwko zaborcom, następnie w czasie walk o kształt II Rzeczypospolitej po roku 1918, później w czasie II wojny światowej, a także w okresie PRL-u, kiedy to Polska znajdowała się pod wpływem Rosji sowieckiej. Komunistom nie udało się bowiem narzucić Polakom modelu patriotyzmu ukierunkowanego na socjalizm oraz na braterski sojusz ze Związkiem Radzieckim.

² Jan Paweł II, *Pamięć i tożsamość. Rozmowy na przełomie tysiącleci*, Kraków 2005, s. 71-72.

Od ostatniej dekady XX w., gdy żyjemy w kraju wolnym oraz niezależnym politycznie i nie odczuwamy bezpośredniego zagrożenia, nasze poczucie patriotyzmu zaczyna nabierać także innych cech. Już nie musimy stawać w obronie Ojczyzny i za jej wolność umierać. Można odnieść wrażenie, że młode pokolenie myśli o Polsce nieco mniej emocjonalnie (co także przekłada się na słabsze powiązanie wartości patriotyzmu z życiem religijnym). Dziś poczuciu patriotyzmu jako więzi z ziemią i kulturą przodków towarzyszy proces budowania więzi z nowym tworem społeczno-politycznym, jakim jest Unia Europejska. Integracja europejska sprawiła, że w praktyce zniknęły granice państw wewnątrz jej struktur. Dzięki swobodzie przemieszczania się, osiedlania, nabywania ziemi, prowadzenia wymiany handlowej oraz pracy zawodowej w krajach zjednoczonej Europy pojęcie Ojczyzny ulega pewnemu rozszerzeniu. To pozwala na lepsze poznawanie narodów europejskich. Wraz z szerszym otwarciem na narody Europy oraz przyswajaniem ich dorobku, wzrasta dobrobyt Polaków. Doświadczając dobrodziejstw wynikających z udziału Polski w strukturach Unii, dokonuje się w świadomości obywateli polskich proces identyfikacji ze wspólnotą wielonarodową i wielokulturową, jaką stanowi Unia. Z tym wiąże się jednak także dostosowywanie się do obowiązującej w niej aksjologii, w tym tzw. politycznej poprawności, szerokiej tolerancji światopoglądowej i etycznej, akceptowania indyferentyzmu moralnego i religijnego. Daje się zatem zauważyć, iż w obrębie patriotyzmu obejmującego więź z Ojczyzną pojawia się także nowy wymiar – patriotyzm europejski wraz z występującymi z nim wartościami.

Poszukując sensu słowa patriotyzm należy go jeszcze odnieść do kibicowania polskim sportowcom występującym na różnych arenach międzynarodowych. Ich sukcesy w rywalizacji

z reprezentantami innych krajów zawsze dawały poczucie dumy narodowej. Czasem do tego dochodził lekki podtekst historyczny, jak w wypadku pojedynków z przedstawicielami Rosji lub Niemiec. Zwłaszcza w okresie PRL zmagania „naszych” z zawodnikami ZSRR miały taki charakter. Obok osiągnięć na płaszczyźnie sportowej dumę narodową budują także dokonania Polaków w dziedzinie kultury i nauki, szczególnie zaś nagrody międzynarodowe przyznawane za wybitne osiągnięcia (do takich należą m.in. Nagroda Nobla czy Oscar Amerykańskiej Akademii Filmowej). Momentem ujawnienia zbiorowego patriotyzmu mogą być także zdarzenia o charakterze traumatycznym. W naszym wypadku tak można postrzegać żałobę, jaką przeżyli Polacy po śmierci św. Jana Pawła II (kwiecień 2005 r.). Podobny wstrząs oraz silnie wyrażane uczucia patriotyczne związane były z katastrofą smoleńską z 2010 r., w której zginęli Prezydent Polski Lech Kaczyński z małżonką oraz 94 inne osoby. Ten typ przeżywania patriotyzmu można odczytywać jako emocjonalny i mimo wszystko stosunkowo płytki, ale jednocześnie ważny z uwagi na budowanie więzi wspólnotowych wokół wydarzeń o dużym znaczeniu dla całego narodu. W takich okolicznościach potrafimy wspólnie wyrażać zarówno radość jak i smutek odsuwając na plan dalszy wszelkie spory polityczne.

Do wyjaśnienia pozostaje jeszcze określenie „polskość”. Chodzi zatem o określony kształt tego, co polskie w znaczeniu naszego narodowego charakteru, wzorca Polaka, a także tożsamości kulturowej. Jak w przypadku pojęcia patriotyzm da się stosunkowo łatwo znaleźć wspólne płaszczyzny zrozumienia u ogółu Polaków, to z identyfikacją polskości już będziemy mieli więcej trudności (dziś do głosu dochodzi także określenie *europejskość*). Na przestrzeni przynajmniej ostatnich kilku stuleci utrwalił się obraz Polaka-katolika. Wynikało to pośrednio z naszego

położenia geograficznego, ponieważ nasi główni sąsiedzi (Niemcy i Rosjanie) posiadali odmienne tradycje religijne, a wiele wojen prowadzonych w XVII w. przez Polskę miało swój podtekst religijny. Taki obraz Polaka formowała także kultura, w tym szczególnie twórcy literatury, malarstwa, filmu czy też muzyki. Przez długie lata tematyka patriotyczna należała do najchętniej podnajmowanych przez artystów polskich poczynając od schyłku XVIII i XIX w. aż po ostatnie lata XX w. Streszczeniem promowanego w ten sposób ideału są hasła *Bóg, honor i Ojczyzna* oraz *Polonia semper fidelis*. Z polskością wiąże się także waleczność, ponieważ Polak od stuleci musiał walczyć o swoją niepodległość. Choć cieszymy się stanem pokoju i dobrymi relacjami z naszymi sąsiadami, to jednak w pewnym śladem prowadzonych w przeszłości wojen jest nasza podskórna nieufność wobec Niemców i Rosjan, jako potencjalnych przeciwników. Z pojęciem polskości wiąże się także rodzinność. Polacy uchodzą za naród dbający o więzi rodzinne, tradycje spotkań wigilijnych, czy odwiedzania grobów swoich przodków. Cechą naszego charakteru narodowego jest także gościnność, dobra kuchnia, spontaniczność, otwartość, czy też zdolność do radzenia sobie w trudnych sytuacjach. Jako Polakom często zdarza się nam prowadzić swary między sobą, ale gdy przychodzi moment poważnego zagrożenia, to wówczas jesteśmy w stanie się zjednoczyć.

Wprawdzie wiele wymienionych elementów wpisuje się nadal w obraz współczesnego Polaka, jednak część z nich przestaje mieć tak jednoznaczny charakter. Dotychczasowe powiązanie tożsamości narodowej z wyznawaną wiarą katolicką nie jest już tak oczywiste. Wynika to nie tylko z faktu, że część

mieszkańców Polski wyraża swoją odmienną przynależność wyznaniową lub deklaruje się jako niewierzący. Ponadto znaczny procent osób uznających się za katolików nie uważa, że te dwie rzeczywistości należałoby traktować łącznie. Może to wynikać ze swego rodzaju podporządkowania się ideom *światłego i postępowego* liberalizmu panującego w Europie Zachodniej, wobec którego przyznawanie się do katolicyzmu pachnie zaściankowością i zacofaniem. Preferowany obecnie kult wolności i tolerancji okazuje się paradoksalnie nietolerancyjny dla osób religijnych. Ideały wolnościowe oraz europejskość stają się hasłami służącymi promowaniu wątpliwych moralnie wartości, jak aborcja, związki homoseksualne czy szerzej kultury gender. Dla części polskiego społeczeństwa otwartość na poglądy liberalne nie jest zdradą polskości, natomiast dla innych jest to uderzenie w zdrowie moralne narodu, zwłaszcza w rodziny oraz tradycje religijno-narodowe. W pewnej mierze ta płaszczyzna jest osią podziału światopoglądowego, co znajduje swój wyraz w preferencjach wyborczych Polaków (głównie pomiędzy PO i PiS)³. Problem rozumienia polskości będzie przedmiotem dalszej refleksji przy okazji analizy wyników badań socjologicznych na temat patriotyzmu Polaków w dalszej części opracowania.

2. Historyczne i socjologiczne podstawy łączenia wychowania religijnego z patriotycznym

Od momentu chrztu Mieszka I Kościół spełniał istotną rolę w budowaniu porządku państwowego. Dla pierwszych Piastów rozwijanie i utwalanie struktur kościelnych w ramach metropolii gnieźnieńskiej miało także istotne znaczenie

³ Zob. L. Polkowska, *Wartości i antywartości w tygodnikach opinii. Komparatywna analiza dyskursu z elementami lingwistyki kwantytatywnej*, Warszawa 2018, s. 216-253.

polityczne służące cementowaniu ziem wchodzących w skład ich państwa. W średniowieczu Kościół dawał do dyspozycji polskim władcom kadry ludzi gruntownie wykształconych, którzy mogli kompetentnie i odpowiedzialnie pełnić wysokie funkcje państwowe oraz wspierać swych mocodawców w działaniach politycznych na arenie międzynarodowej. O randze dostojników Kościoła w Polsce w czasach nowożytnych świadczy fakt, iż po śmierci Zygmunta Augusta, ostatniego Króla Polski z dynastii Jagiellonów, sejm Rzeczypospolitej nadał Prymasom Polski tytuł interrexu pozwalający im spełniać obowiązki króla w okresie bezkrólewia. Jemu też przysługiwało pierwszeństwo wśród senatorów I Rzeczypospolitej. Były to na tyle istotne przywileje polityczno-kulturowe, że po III rozbiorze Polski w 1795 r. Król Pruski zakazał arcybiskupom gnieźnieńskim używania tytułu Prymasa Polski. Uznał bowiem to za zagrożenie dla stabilności porządku. Obawiał się, że ten tytuł będzie przypominał Polakom o ich dawnym państwie, a każdorazowy metropolita gnieźnieński będzie nadal mógł sprawować moralne i duchowe przywództwo w stosunku do zniewolonego narodu polskiego na mocy swoich dawnych przywilejów.

Przywołane powyżej okoliczności historyczne stanowią poważne przesłanki społeczno-kulturowe wskazujące na aktywną rolę Kościoła w kształtowaniu Polskiej państwowości na przestrzeni wieków, a przy tym w wychowaniu patriotycznym obywatelskim swoich wiernych. Zwłaszcza bolesne odśrody dziejów Polski, których nie brakowało na przestrzeni ostatnich stuleci, pokazują, iż Polacy sami szukali w Kościele katolickim wsparcia i podtrzymywania na duchu. Kościół tę opiekę sprawował na różne sposoby. W szeregach duchownych nigdy także nie brakowało żarliwych patriotów. Dla nich bycie Polakiem było częścią własnej tożsamości na równi z byciem księdzem

czy osobą zakonną. Stąd uzewnętrznianie patriotyzmu było dla nich naturalnym prawem przynależnym każdemu wolnemu obywatelowi. Ponieważ patriotyzm należy odczytywać również jako powinność moralną, stąd w ich posłudze duszpasterskiej pojawiały się także nawiązania do obowiązków wobec własnej Ojczyzny i narodu. Wypowiadanie się Kościoła i poszczególnych duchownych na temat patriotyzmu jest tym bardziej uzasadnione z uwagi na liczbę katolików w Polsce, która obejmuje ponad 90% całego społeczeństwa. Z tej perspektywy nauczanie Kościoła poświęcone postawom, powinnościom i wartościom patriotycznym jest zaadresowane do zdecydowanej większości obywateli polskich.

Mandat do wychowania patriotycznego Polaków realizowanego w Kościele katolickim wynika nie tylko z przesłanek historycznych (choć Kościół od wieków spełniał tę rolę) czy też z faktu, że osoby duchowne posiadają także prawo do wypełniania swojej posługi duszpasterskiej wyrażając miłość do własnej Ojczyzny. Argumentem dużej wagi w tym względzie jest świadomość Polaków co do rozumienia patriotyzmu oraz miejsca, jakie w tym pojęciu zajmuje religia. Pomocą w tym względzie mogą służyć badania socjologiczne przeprowadzone na ten temat przez CBOS w latach 2008 i 2016.

W badaniu z roku 2008 respondenci mieli najpierw odpowiedzieć na pytanie otwarte co, według nich, oznacza patriotyzm. W tym wypadku najczęściej udzielane odpowiedzi (49%) dotyczyły przeżywania wartości, jaką jest Ojczyzna, oraz identyfikacji z nią. Druga co do częstotliwości grupa udzielanych odpowiedzi (24%) związana była z aktywnością (pracą) na rzecz Ojczyzny. Dla 13% respondentów patriotyzm wiąże się walką w obronie kraju. Tyleż samo ankietowanych zwróciło uwagę na pielęgnowanie tradycji, kultury, języka oraz rozwijanie świadomości historycznej. Na powiązanie patriotyzmu

z postawą obywatelską wskazało 5% pytanym, zaś na aktywność polityczną jako wyraz patriotyzmu – 4%. Jedynie jeden na stu ankietowanych zauważył związek patriotyzmu z religią⁴.

W dalszej części uczestnicy ankiety mieli wskazać, które z podanych odpowiedzi odpowiadają znaczeniu słowa patriotyzm. Na tej podstawie ankietowani najczęściej łączyli pojęcie patriotyzmu z szacunkiem do symboli narodowych oraz przekazywaniem dzieciom wartości narodowych (94%). Ogółem 90% odpowiedzi zawierało powiązanie patriotyzmu z gotowością walki za Ojczyznę oraz tyleż samo – z przestrzeganiem prawa. Dla 87% pytanym patriotyzm wyraża się poprzez udział w wyborach. Wysoki odsetek, bo aż 77% respondentów, za przejaw patriotyzmu uznało wychowanie religijne dzieci w rodzinie. Na aktywność społeczną jako patriotyzm zwróciło uwagę 75% badanych Polaków i dokładnie tyleż samo podkreśliło w tym miejscu wypełnianie obowiązków zawodowych oraz służbę wojskową. Patriotyzm z kibicowaniem polskim sportowcom łączyło 70% biorących udział w ankiecie, zaś dla 68 % za przejaw patriotyzmu uznało płacenie podatków oraz zaangażowanie w działalność publiczną⁵. Na podstawie analizy zgromadzonego materiału ankietarzy zauważyli, iż respondenci w młodszym wieku relatywnie rzadziej niż osoby starsze łączą patriotyzm z przekazywaniem wartości religijnych, z szacunkiem do prawa, z aktywnością zawodową oraz społeczną. Jednocześnie też podkreślili, iż osoby aktywne religijnie częściej patriotyzm odnoszą do postawy szacunku dla wartości narodowych i religijnych⁶.

Osiem lat później zostały przeprowadzone podobne badania, których wyniki nie odbiegały zasadniczo od tych wcześniejszych. Najczęściej wybieraną była odpowiedź ujmująca patriotyzm jako szacunek wobec symboli narodowych – 92%. Wyborem drugim było powiązanie patriotyzmu z poszanowaniem prawa (91%). Jako trzeci pod względem częstotliwości (90%) wskazywany został aspekt patriotyzmu polegający na udziale w wyborach. W tym obszarze można mówić o wzroście świadomości. Nieco mniej respondentów niż w 2008 r. łączyło patriotyzm z gotowością do walki za wolność. Zdecydowanie wzrosła jako wyraz patriotyzmu wartość służby wojskowej (z 75 do 84%). Zwiększył się także odsetek respondentów ujmujących patriotyzm w kategoriach aktywności społecznej (z 75 do 82%) oraz kibicowania polskim sportowcom (z 70 do 81%). Na zbliżonym poziomie oceny jako wyraz patriotyzmu pozostaje rzetelne wykonywanie pracy zawodowej (78%). Bardzo znaczący wzrost wybieranych odpowiedzi odnotowano w dziedzinie płacenia podatków (z 68 do 78%), natomiast największy spadek dotyczył identyfikacji patriotyzmu z wychowaniem religijnym w rodzinie (z 77 do 69%)⁷.

Pomimo pojawiających się różnic co do sposobu rozumienia patriotyzmu przez Polaków najważniejszą jego cechą jest szacunek dla symboli i wartości narodowych. Wzrasta też znaczenie pojmowania patriotyzmu w kategoriach postaw obywatelskich w postaci przestrzegania prawa, udziału w wyborach, płacenia podatków czy aktywności społecznej. Wyrazem patriotyzmu dla coraz większej grupy Polaków jest

⁴ Zob. Centrum Badania Opinii Społecznej, *Rozumienie patriotyzmu. Komunikat z badań*, Warszawa, listopad 2008, s. 2-4, https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2008/K_167_08.PDF (dostęp 1.06.2018).

⁵ Zob. tamże, s. 5-6.

⁶ Zob. tamże, s. 6-7.

⁷ Por. Centrum Badania Opinii Społecznej, *Miedzy patriotyzmem a nacjonalizmem. Komunikat z badań nr 151/2016*, s. 6-8, https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2016/K_151_16.PDF (dostęp 1.06.2018).

służba wojskowa, a także kibicowanie polskim sportowcom. Niepokoić może zmniejszanie się liczby osób łączących patriotyzm z religijnym wychowaniem dzieci w rodzinach, jednak nadal jest to opinia zdecydowanie przeważająca (blisko 70%). Tak wysoki poziom identyfikacji patriotyzmu z zaangażowaniem w życie religijne pozwala uznać, iż w polskim społeczeństwie te dwie rzeczywistości łączą się ściśle ze sobą. Pośrednio można tu widzieć także wysoką ocenę działań Kościoła na tym polu oraz wskazanie, że tę rolę nadal powinny spełniać osoby duchowne. Wprawdzie następuje pewna weryfikacja określenia Polak-katolik, jednak w dalszym ciągu religijność stanowi ważny komponent tożsamości narodowej. Zapewne warto dziś zastanawiać się nad wzmocnieniem starych i poszukiwaniem nowych form wychowanie patriotycznego w Kościele.

3. Teologiczne przesłanki wychowania religijnego i patriotycznego

Chrześcijaństwo, jakie reprezentuje Kościół katolicki, ma charakter powszechny (globalny), a zatem wykraczający poza ramy jednego narodu (czy też państwa). W naturze Kościoła odnajdujemy pierwiastki służące harmonijnemu *łączeniu różnych narodów oraz tradycji kulturowych. Jednocześnie struktura Kościoła powszechnego odpowiada obowiązującym granicom państw oraz podziałom administracyjnym (charakter lokalny). To może być wzorem łączenia narodów świata w jedną, wielką wspólnotę. W tym miejscu zwróćmy także uwagę, że głównym zadaniem Kościoła jest ukazanie świata (i poszczególnym narodom) nadziei zbawienia, do którego Bóg wzywa wszystkich w swoim Synu Jezusie Chrystusie. W tym kontekście można*

stwierdzić, iż w myśleniu chrześcijanina kluczową rolę powinna zajmować idea uniwersalizmu eklezjalnego (wspólnoty wielu narodów) oraz ojczyzny wiecznej. Zatem można postawić pytanie o racje teologiczne, dla których chrześcijanin ma zajmować się dobrem swojej ziemskiej ojczyzny, skoro już św. Paweł w liście do Galatów pisał, że od chwili chrztu nie ma już Żyda ani poganina, nie ma już niewolnika ani człowieka wolnego, nie ma już mężczyzny ani kobiety, wszyscy bowiem jesteście kimś jednym w Chrystusie Jezusie (Ga 3,28).

Najważniejszym argumentem za patriotyzmem chrześcijańskim jest patriotyzm Jezusa i Jego przywiązanie do swojego narodu żydowskiego z całą bogatą kulturą. Nie jest to jednak patriotyzm o charakterze politycznym, zaangażowany w odbudowę królestwa Izraela. W świetle misji i nauczania Mistrza z Nazaretu nowy patriotyzm nie traktuje wierności dobru własnego narodu jako najwyższej wartości, ale na pierwszym miejscu stawia wierność woli Boga oraz prawom Jego królestwa. Aktem najwyższego patriotyzmu Jezusa była Jego śmierć na krzyżu, jako wyraz doskonałego wypełnienia woli Ojca. Dzięki temu dokonało się zwycięstwo królestwa Boga nad królestwem Szatana, a ludzkości otrzymała dar zbawienia. Paradoks tej sytuacji polegał na tym, że Jezus został uznany przez swój naród za zdrajcę i wydany okupantowi. Śmierć Mistrza stała się dla Jego uczniów wzorem doskonałej miłości oddającej swoje życie za braci w imię wierności prawdziwemu Bożemu królestwu (por. J 15,12-17)⁸.

Drugim powodem o charakterze teologicznym obligującym Kościół do pielęgnowania szacunku wobec własnej ojczyzny jest Dekalog. Patriotyzm traktowany jest bowiem jako powinność moralna wynikająca bezpośrednio z IV przykazania Dekalogu wzywającego do czci

⁸ Por. W. Chrostowski, *Biblijne spojrzenie na ojczyznę*, „Pastores” (2018) nr 3, s. 19-25; J. Kręcidło, *Czy Jezus był patriotą?*, „Ateneum Kapłańskie” 110 (2018) z.3, s. 427-437.

ojca i matki. W Katechizmie Kościoła Katolickiego, w części poświęconej omówieniu tegoż przykazania znajdujemy wskazanie: „obywatele mają obowiązek przyczyniać się wraz z władzami cywilnymi do dobra społeczeństwa w duchu prawdy, sprawiedliwości, solidarności i wolności. Miłość ojczyzny i służba dla niej wynikają z obowiązku wdzięczności i porządku miłości. Podporządkowanie prawowitej władzy i służba na rzecz dobra wspólnego wymagają od obywateli wypełniania ich zadań w życiu wspólnoty politycznej”⁹.

Zarówno w Katechizmie jak i w innych wypowiedziach Kościoła możemy znaleźć stosunkowo szeroki zakres obowiązków wynikających z postawy obywatelskiej. Należą do nich: troska o dobre imię Polski, szacunek wobec znaków i symboli narodowych, rozumny szacunek w stosunku do władz, udział w wyborach, współpraca z urzędnikami, płacenie podatków, dbałość o zachowanie dóbr materialnych i kulturowych narodu, rozwijanie aktywności prospołecznej, przeciwdziałanie próbom narażania na szwank interesu państwowego, zachowanie przez urzędników tajemnic państwowych, przyczynianie się do rozwoju polskiej gospodarki, obrona kraju w sytuacji zagrożenia, czy wspieranie rodaków będących w poważnej potrzebie¹⁰. Wymienione przykłady powinny wpisywać się w postawę obywatelską i patriotyczną, stanowiące o obowiązkach względem państwa oraz swoich rodaków, nie oznaczają zwykłej lojalności wobec prawa państwowego. Z punktu widzenia chrześcijańskiego uzyskują one sankcję religijną, gdyż posłuszeństwo władzy jest traktowane jako wyraz posłuszeństwa wobec Boga (por. 1P 2,13).

Kolejna przesłanka uzasadniająca łączenie chrześcijaństwa z wychowaniem patriotycznym wynika z doświadczeń historycznych związanych z odradzaniem się współcześnie radykalnych odmian nacjonalizmów. Ten problem stał m.in. u podstaw przygotowania i opublikowania 14 marca 2017 r. przez Radę ds. Społecznych Konferencji Episkopatu Polski dokumentu zatytułowanego „Chrześcijański kształt patriotyzmu”. Autorzy tego aktu charakteryzując istotę zdrowego patriotyzmu zwrócili uwagę zwłaszcza na dwa zagadnienia. Pierwsze związane jest ze stawianiem Boga (i Jego praw) na szczycie hierarchii wartości, a dopiero niżej dobra swego narodu. To pozwala uniknąć pokusy absolutyzacji wartości własnego narodu, przez którą narodziły się m.in. mroczne ideologie faszystowskie. Drugi ważny aspekt chrześcijańskiego patriotyzmu wiąże się ze stosowaniem przykazania miłości Boga i bliźniego w realiach życia społecznego i międzynarodowego¹¹. Pozwala to wyhamowywać nie tylko napięcia i przemoc tle religijnym czy narodowościowym. Przyjęcie takiej optyki służy budowaniu szacunku i wspieraniu integracji całej rodziny ludzkiej. Dzięki temu rozwijały się i nadal rozwijają instytucje międzynarodowe oparte na tożsamości chrześcijańskiej spieszące z pomocą ludziom w potrzebie na całej ziemi niezależnie od narodowości i wyznania (np. Czerwony Krzyż, Caritas, Kirche in Not). Przeniknięcie patriotyzmu duchem Ewangelii pozwala odkrywać wartość prawdziwego braterstwa i solidarności z innymi narodami, zwłaszcza z tymi, które doświadczają nędzy, niesprawiedliwości oraz różnych prześladowań.

⁹ KKK 2239.

¹⁰ Por. KKK 2239-2240; Rada ds. Społecznych Konferencji Episkopatu Polski, *Chrześcijański kształt patriotyzmu*, nr 4, <http://episkopat.pl/chrzescijanski-ksztalt-patriotyzmu-dokument-konferencji-episkopatu-polski-przygotowany-przez-rade-ds-spoecznych/> (dostęp 1 czerwca 2018); D. Kowalczyk, *Ojczyzna i patriotyzm w nauczaniu Jana Pawła II*, „Ateneum Kapłańskie” 110 (2018) z. 3, s. 440-441.

¹¹ Por. Rada ds. Społecznych Konferencji Episkopatu Polski, *Chrześcijański kształt patriotyzmu*, nr 1-2, dz. cyt.

W ukazaniu teologicznej perspektywy patriotyzmu chrześcijańskiego należy zwrócić uwagę na jeszcze jeden element związany z aspektem eschatologicznym. Został on także zaznaczony w przywołanym powyżej dokumencie. Jego podstawą jest apokaliptyczna wizja zbawienia poszczególnych narodów (zob. Ap 7,9-10). W tym spojrzeniu kryje się droga rozwoju całej naszej cywilizacji i perspektywa stojąca przed każdym narodem zamieszkujący naszą ziemię. Dzięki włączeniu poszczególnych nacji do wspólnoty nowego Ludu Bożego, którym jest Kościół, stają się one uczestnikami dokonującej się na przestrzeni dziejów wędrówki ku nowej Ziemi Obiecanej¹². Do tej wizji można też dodać przesłanie wzywające do wierności narodu wierze katolickiej, która zapewnia mu szczególną Bożą ochronę. Taką wymowę posiadały mistyczne widzenia, jakie otrzymała Sługa Boży Wanda Malczewska (ciotka Jacka Malczewskiego) w odniesieniu do Polski będąc wówczas pod zaborem. Wprawdzie są to objawienia prywatne, jednak nie można ich zupełnie pominąć w naszych rozważaniach. Wyrażały one wyraźne zapewnienie Matki Bożej, że odrodzona Polska ostatecznie się, jeżeli nie pozwoli sobie odebrać wiary katolickiej¹³. Widzenia Wandy Malczewskiej przypominają prawdę teologiczną, iż dzieje narodu należy odczytywać w kontekście określonej misji związanej z dokonującą się na ziemi historią zbawienia. Wypełnienie zadania danego narodowi przez Boga ma służyć wzmocnieniu jego naturalnej tkanki i przyczyniać się do dalszego rozwoju.

4. Wnioski i podsumowanie

Podstawowy wniosek jaki rodzi się w świetle podjętej refleksji to uznanie zasady łączenia wychowania patriotycznego z religijnym. Może się to wydawać mało odkrywcze w świetle naszych tradycji historycznych, jednak w kontekście zmian cywilizacyjnych oraz członkostwa Polski w Unii Europejskiej to uzasadnienie jest istotne. Na tym polu można wskazać argumenty nie tylko historyczne, ale także wysoki poziom świadomości społecznej uznającej wychowanie religijne dzieci za ważne dla ich patriotyzmu. Nie mniej istotne są także przesłanki teologiczne. Chrześcijaństwo wzywając do respektowania przykazania miłości Boga i człowieka broni podstawowej godności osoby ludzkiej oraz poszczególnych narodów. Na przestrzeni swych dziejów Kościół ukształtował w sobie model instytucji o charakterze globalnym, a przy tym posiadającej silne wspólnoty eklezjalne o charakterze narodowym. Z tej racji może być wzorem dla społeczności międzynarodowej w zakresie budowania wspólnoty skupionej wokół wartości duchowych i moralnych.

W dobie, kiedy wychowanie patriotyczne staje się tematem popularnym i nośnym, dla działalności katechetycznej Kościoła otwierają się dodatkowe możliwości i zadania. Na pierwszym miejscu można wymienić inicjowanie aktywności kulturalnej przenikniętej duchem chrześcijańskim. Kultura będąc nośnikiem i wyrazicielem wysokich idei wpływa na utrwalanie świadomości społecznej. Stąd ważne jest pielęgnowanie pamięci historycznej o bohaterach

¹² Wnikliwej analizy relacji kultury narodu do kultury wiary dokonał kard. J. Ratzinger. Ukazał w niej, że kształtowanie chrześcijańskiego narodu prowadzi do uruchomienia procesu formowania podwójnej podmiotowości. Te kultury wzajemnie się przenikają (narodowa i chrześcijańska), ale nie tworzą całkowitej syntezy. Poszczególne narody zachowując swoją specyfikę stają się częścią Ludu Bożego i wpisują się w jego historię zbawienia. Zob. J. RATZINGER, *Wiara-prawda-tolerancja. Chrześcijaństwo a religie świata*, Kielce 2005, s. 54-59.

przez modlitwę oraz Msze św. w intencji ojczyzny. Kościół jest także miejscem organizowania koncertów, programów artystycznych o tematyce patriotycznej, prelekcji czy też wystaw. Na tym polu można wymieniać także aktywność medialną Kościoła w postaci prowadzonych rozgłośni radiowych, telewizji, stron internetowych, prasy oraz publikacji książkowych. Do tego dochodzą także organizowane w diecezjach i parafiach różne konkursy, zawody sportowe, festyny rodzinne itp. Ta bogata przestrzeń oddziaływania Kościoła pozwala tworzyć naturalną harmonię wartości uniwersalnych, patriotycznych i chrześcijańskich. Dzięki temu można też rozwijać i wspierać kulturę małych ojczyzn, co także jest bardzo ważne w wychowaniu patriotycznym.

Rolą Kościoła realizowaną w ramach szeroko rozumianej katechezy jest także kształtowanie postaw prospołecznych, wychodzenia z inicjatywą na rzecz rozwoju społeczności lokalnej. W naturalny sposób sprzyjają temu organizacje lokalne współpracujące z parafiami. Do nich należą szkoły, ośrodki kultury, organizacje młodzieżowe, harcerstwo, straż pożarna (zwłaszcza w parafiach wiejskich). Wspieranie tych organizacji jest istotnym elementem wychowania patriotycznego, ponieważ pomaga rozwijać w wiernych współodpowiedzialność za swoją małą i wielką ojczyznę. Z tym łączy się podejmowane na katechezie budowanie

systemu wartości opartego na Dekalogu oraz przykazaniu miłości Boga i bliźniego, co ma chronić przed tendencją, aby w imię ciasno rozumianego patriotyzmu nie oddzielać się od innych narodów.

Z punktu widzenia katechezy w wychowaniu ważną rolę odgrywały dobre przykłady. W historii Polski nie brakuje wielkich postaci – patriotów i ludzi Kościoła. Wątek miłości do ojczyzny i pochwała wielkich wydarzeń z naszych dziejów można znaleźć także w dziełach H. Sienkiewicza czy J. Matejki. Niemniej jednak jest potrzeba sięgania do dzieł współczesnych, próbujących interpretować problematykę ojczyznianą i patriotyczną w naszym kontekście historycznym oraz w ukierunkowaniu na przyszłość. To powinno pomóc odpowiedzieć, jaki wizerunek Polaka – patrioty jest nam potrzebny dziś, aby móc zaszcześcić dzieciom i młodzieży te cechy w toku wychowania. Obecnie nie musi to być romantyczny bohater, którego wielkość polega na cierpieniach znoszonych za Ojczyznę. Współczesna wizja patriotyzmu powinna być jednak w większym stopniu skierowana ku przyszłości i odpowiadać na pytanie o to, jak rozwijać polskość na płaszczyźnie życia społeczno-kulturowego oraz na arenie międzynarodowej. Z tym wiąże się podejmowanie wyzwań dotyczących promocji Polski w ogólnostanowej polityce, ekonomii, gospodarce oraz nauce.

Ks. dr hab. Rafał Bednarczyk – adiunkt przy Katedrze Katechetyki Materialnej na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie, rzeczoznawca ds. oceny programów nauczania religii i podręczników katechetycznych przy Komisji Wychowania Katolickiego Konferencji Episkopatu Polski.

¹³ Zob. E. Hanter, *Strzeżcie wiary. Przestrogi Wandy Malczewskiej dla Narodu Polskiego*, „Nasz Dziennik” (2018) nr 265, s. 19.